

ETT DYGN LEVANDE HISTORIA

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

ETT DYGN

LEVANDE HISTORIA

Forum för levande historia arbetar för demokrati och tolerans. Utgångspunkt är Förintelsen och andra brott mot mänskligheten. Myndigheten fokuserar på kunskap och kultur, ur ett historiskt och samtida perspektiv.

©Forum för levande historia 2008. www.levandehistoria.se

Text: Walkie Talkie Grafisk form: Soya Kommunikation Tryck: Edita Västra Aros, Västerås 2008
ISBN 978-91-977487-1-1

Varje dygn är fyllt av frusna ögonblick, små och stora händelser som kan vara uttryck för såväl intolerans och hat som medmänsklighet och öppenhet. I ett slag kan vår bild av verkligheten förändras och påverka hur vi ser på oss själva och andra. Historien är full av sådana ögonblick, händelser som förändrat tillvaron för några, ibland miljontals individer.

Forum för levande historia använder sådana ögonblick för att tala om det som är vårt fokus: Förintelsen, andra brott mot mänskligheten och intolerans. Det är ett sätt att upptäcka och reflektera över mönster och processer som ligger till grund för att vissa förlopp och mänskliga beteenden uppstår och upprepas.

Här har vi samlat några av de händelser som satt spår hos oss. Tolv ögonblick som spänner över ett dygn och 78 år. Vilka ögonblick minns du själv?

»Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden...«

Sveriges grundlag, regeringsformen 1 kap 2 § uppmanar samhällets olika organ att arbeta för att hålla demokratin levande. Kalla det upplysning, opinionsbildning eller folkbildning; det är helt enkelt statens plikt att påverka och inspirera medborgarna i demokratisk riktning. Därför genomsyras skolans läroplaner av denna ambition, liksom många av högskolans examensordningar och myndigheternas regleringsbrev. Det gäller även Forum för levande historia som ska:

»...främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Forumet ska ha som övergripande mål att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Verksamheten ska mana till diskussion och reflektion över frågor om demokrati, tolerans och människors lika värde...«

Det svenska samhället vilar på en grundläggande tanke om alla människors lika värde, grunden för tolerans för olikheter och mångfald. I vårt uppdrag ingår att stärka, sprida och försvara den idén.

Många arbetar med de här frågorna och deras kraft har inte minskat för att Forum för levande historia finns. Tvärtom blir vi starkare tillsammans. Sedan starten 2003 har vi samarbetat med institutioner och organisationer, myndigheter och individer, i hela Sverige och internationellt. Vi har fått praktiskt stöd med nätverk, resurser och lokaler, samt engagemang, erfarenhet, idéer och kunskap.

Vi bedriver ingen egen forskning men vårt arbete bygger alltid på fakta från de senaste forskningsrönen. Därför är vi beroende av nära samarbete med universitet och högskolor och den fria forskning som finns där.

Forum för levande historia tar sin specifika utgångspunkt i historien. Det finns flera aktörer som arbetar med mänskliga rättigheter och demokrati utifrån andra perspektiv, men ingen har vårt direkta uppdrag att utgå från historien för att lyfta fram demokratins grundläggande värden.

Det unika med oss är inte de olika delarna för sig. Mycket i vår verksamhet, som forskningsinventeringar eller lärarfortbildningar, skulle kanske kunna skötas av andra. Men för att försöka förstå Förintelsen och andra brott mot mänskligheten i hela dess vidd – historiskt, socialpsykologiskt, normförskjutningsmässigt – och därtill lära för framtiden, fordras ett långsiktigt helhetsgrepp. Detta skapar också en alldeles särskild dynamik och perspektivrikedom i vår verksamhet.

»Det är faktiska händelser som har utförts av och drabbat människor av kött och blod«

Forum för levande historia arbetar med svåra, allvarliga frågor utifrån de värderingar som grundlagen slår fast. Med det som bas och med den trovärdighet som en myndighet har, når vi resultat. Vi försöker inte leverera några enkla lösningar. Däremot finns det fakta som man inom historieforskningen är enig om, som är viktiga att känna till. Kring denna kunskap vill vi väcka frågor och skapa reflektion och

diskussion om sådant som spelar in i folkmord och brott mot mänskligheten.

Att utgå från historien är ett kraftfullt arbetssätt då det tydligt visar vilka riskerna är. Vi förmedlar kunskap om historiska skeenden i till exempel pedagogiskt material på webben, lärarfortbildningar, publika samtal och utställningar. Vi talar om att detta har hänt: Miljontals människor mördades på det här sättet, vid den här tidpunkten och på uppdrag av de här ledarna. Vi slår fast att det inte handlar om skuggor eller spöken. Det är faktiska händelser som har utförts av och drabbat människor av kött och blod.

Ur kunskapen om historien växer frågorna fram om då och nu; hur var det möjligt? Vilka politiska, sociala och psykologiska processer ledde till folkmord som Förintelsen? Finns det frön i dag till något som liknar det som hände då? Och vad kan vi göra för att dessa inte ska frodas?

Allt Forum för levande historia gör handlar om nutid och framtid, även om vi tar vårt avstamp i historien. Demokratin är inte given utan måste erövas av varje generation. Och unga människor är öppna och intresserade av frågorna vi väcker. De vill lära och resonera om identitet, värderingar och framtid och om hur de kan påverka samhället. Därför riktar vi oss framför allt till unga och vuxna i deras närhet, som lärare och föräldrar. Vi arbetar i hela landet, på platser och i sammanhang där unga befinner sig. Lärare erbjuds en stor resursbank med fakta, pedagogiska verktyg och ämnesöverskridande elevmaterial som kan användas för att diskutera värdegrundsfrågor ur ett historiskt och samtida

perspektiv. Allt material baseras på saklig kunskap och aktuell forskning och vi har uppnått högt förtroende i lärarkåren.

Forum för levande historia undersöker attityder mot utsatta grupper som homosexuella, judar, muslimer och romer. Vi vet därför att det i dag finns en grupp ungdomar som är extremt intoleranta. De kan vara svåra att nå direkt eftersom de ofta, i likhet med många av de grupper de vänder sig emot, befinner sig i samhällets ytterkant. Men vi kan stärka andra så att den här gruppen inte växer sig starkare.

Fem år har gått sedan starten. Inom ytterligare fem år, 2013, ska Forum för levande historia stå ännu starkare i kampen mot intolerans. Det kan tyckas bakvänt, att börja i det negativa. Men vi kan inte väja för det mörka. Orden vi använder – tolerans, mänskliga rättigheter, allas lika värde – är lätta att uttala och låter vackra. Men det gäller också att ta ställning och agera. Genom att kämpa mot intoleransen kan vi tillsammans skapa ett mer tolerant och demokratiskt samhälle. Vi hoppas att ni vill vara med.

Eskil Franck
Överintendent

06:00–08:00

1977-07-27. PHNOM PENH, KAMBODJA.

En förhørsledare på det ökända tortyrcentret S-21 skriver i sin slutrapport hur han tvingat en fånge att erkänna sina brott mot regimen, de röda khmererna. Det ingår i hans arbete att hålla fångarna vid liv tills de erkänner och noggrant dokumentera tortyren.

Utdrag ur rapporten:

»1. På morgonen den 18-7-77 beslöt jag att använda tortyr. Jag talade om för fången att jag gjorde detta för att jag inte hade fått grepp om de svaga punkterna i det han hade berättat och för att mina påtryckningar inte hade givit resultat. ... Jag såg hans moral falla när jag utförde tortyren men han reagerade inte. När förhöret började var det samma visa igen. Beträffande hans hälsa åt han lite soppa, men han kunde inte sova. Läkaren tittade till honom.

2. På morgonen den 20-7-77 slog jag honom igen. Denna gång var hans reaktion att säga att han inte var

någon förrädare utan att de som hade anklagat honom var förrädarna. Hans hälsa var fortfarande svag, men det var inget allvarligt problem.

3. På eftermiddagen och kvällen den 21-7-77 pressade jag honom igen med hjälp av el-sladdar och avföring. Vid detta tillfälle förolämpade han personen som slog honom. Ni som slår mig kommer att döda mig, sade han. Han gavs två-tre skedar avföring att äta, och efter det kunde han svara på frågor.

4. På natten slog jag honom med el-sladdar igen. För tillfället är han lite matt. Läkaren har undersökt honom. Han har bett att få vila.«

Mellan 1975 och 1979 fördes över 14 000 människor till S-21. Bara ett tiotal överlevde. Sammantaget dog 1,7 miljoner kambodjaner under röda khmerernas styre.

Citaten ur förhørsledarens rapport till de röda khmererna används i faktskriften *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, om övergrepp som begicks i Sovjetunionen, Kina och Kambodja under 1917–1989. Brott mot mänskligheten har också tagits upp i en mängd andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **LÄRARHANDLEDNING** för gymnasiet till Vetenskapsrådets antologi *Kommunismens ansikten*, där en rad svenska forskare har undersökt hur vi ska förstå kommunismens historia. Antologin presenterar olika forskares bidrag till en sådan förståelse (2006–). **UTSTÄLLNING** *Lillebror ser dig*. Utställningen om Pavel Morozov, förebild för miljontals unga i Sovjetunionen, tar upp brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer och företeelser som personkult, angiveri, skenrättegångar och lägersystemet Gulag (2008). **ELEVATERIAL** *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*. Historiska fakta och personliga levnadsöden ur ett ungdomsperspektiv (2008). **LÄRARSEMINARIUM** *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*. En hjälp för lärare att kunna förmedla kunskap utifrån fakta och de olika tolkningar och förklaringar till historiska händelser som ges i forskningen (2008).

08:00–10:00

1954-12-10. GÖTEBORG, SVERIGE.

Polismän stormar in i romska läger över hela Sverige och kräver att få förhöra och räkna alla invånare som tagit skydd mot kylan i tält och husvagnar. I förtryckta blanketter fyller polismännen i personuppgifter om varje påträffad individ. Razzian, som den kallas, är ett led i den stora zigenarinventering som genomförs på uppdrag av den nyligen tillsatta statliga Zigenarutredningen. Syftet är enligt ansvariga politiker att få en bild av zigenarbefolkningens »sammansättning, levnadsförhållanden, läs- och skrivkunnighet«. Polisen har genomfört en liknande undersökning av »zigenare och tattare« 1942, men resultatet av den anses otillförlitligt.

I registren ges varje individ ett så kallat Z-nummer och varje familj ett Z-familjnummer. Registreringsmetoden var exakt densamma i Tyskland under 1920- och 30-talen.

Där användes sedan registren när nazisterna samlade in romerna i Tyskland och Österrike för transport till förintelselägren. För romerna i Sverige innebär registreringen bland annat en ökad risk för att bli tvångssteriliserade.

Tidpunkten för aktionen, vintern 1954, är medvetet vald. Bland annat antas att romer är mindre rörliga vintertid och därför lättare att få tag i. Det anses också viktigt att genomföra räderna mot lägren utan förvarning. Annars är man orolig för att människor ska hinna förflytta sig och därigenom bli dubbelt bokförda.

Det ska ta nästan tio år efter denna händelse innan romernas egen kamp för medborgerliga rättigheter tar fart på allvar, med grundläggande krav på skolutbildning, bostad och arbete.

Polisaktionen mot romska läger beskrivs i antologin *Ett fördrivet folk – om förtryck och diskriminering av romer/zigenare/resande*, som också tar upp nazisternas folkdöd på det romska folket samt diskriminering av romer i dag. Antiziganism har dessutom belysts i många andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **SERIEALBUM** *Sofia Z-4515/Žofi-4515*, är ett seriealbum på svenska och romani om den romska flickan Sofia Taikon som överlevde Auschwitz. Till albumet hör en lärarhandledning (2006–). **UTSTÄLLNING** *Förintelsen och romerna*. Ett samarbete med olika organisationer för att bidra till ökad kunskap om Nazitysklands folkdöd på romer, och påtala behovet av forskning och upprättelse (2008). **KONFERENS** *Diskrimineringen av romer*. Politiker och tjänstemän i Skåne diskuterade diskrimineringen av romerna, historiskt och i dag, med romska organisationer. Fokus låg på arbetsmarknad, bostad och utbildning (2005). **DOKUMENTATIONSPROJEKT** Intervjuer har genomförts med äldre romer och resande om deras upplevelser av nazisternas terror under andra världskriget. I samarbete med Romani Studies Institute och Högskolan Väst genomförs även intervjuer med romer om deras upplevelser av förtryck och diskriminering under folkhemsbyggets Sverige under 1940-talet och framåt. Levnadsberättelserna ska översättas och presenteras (2008–).

JUN 1965

ZIGENARUNDERSÖKNINGEN 1962 - 1963

probänder före-
to anges

ZIGENARUNDERSÖKNINGEN 1962 - 1963

- 4 JUN 1965

Namn: **Singoalla Millon**

Socialläkarjournal:

Z-journal **371**

Foto: **Takman**

Fotot taget: **sept. 1963**

Film nr: **XIV:32**

När flera probänder före-
kommer på samma foto anges
namn och nr på familjens
huvudperson eller på den
äldste i gruppen här. De
övrigas namn och Z-nummer
skrivs i marginalen eller
på annan plats.

31

32

33

34

35

10:00–12:00

1994-04-06. KIGALI, RWANDA.

Naphtal Ahishakiye och hans familj hör på radion att presidenten Juvénal Habyarimanas plan har skjutits ned under inflygningen till huvudstaden Kigali. Nyhetsuppläsaren på radion, propagandamaskin för nationalister från folkgruppen hutu, förklarar att den hatade folkgruppen tutsi är skyldig och måste straffas.

»Nu«, säger Ahishakiyes pappa, »kan de hutuer som inte vill dela makten med tutsierna göra som de vill. Hutuern kommer att börja döda oss ... Alla måste hitta ett eget gömställe.«

Bara några timmar efter radiosändningen inleds den etniska rensning som senare kommer att benämnas folk-mordet i Rwanda. Regeringen och armén delar ut vapen till vanliga människor och säger åt dem att döda alla tutsier. Från sitt gömställe i skogen ser Naphtal Ahishakiye beväpnade män, många av dem hans egna grannar, slå sönder familjens hus, döda boskapen och förstöra åkrarna. Inom

en vecka har Naphtals föräldrar och fyra bröder mördats. Själv lyckas han hålla sig gömd och överlever på regnvatten och frukt tills Rwandas armé till slut besegras. Folkmordet är över, men minst 800 000 människor har mördats på 100 dagar. Ahishakiye är besviken på omvärlden som inte försökte förhindra massakern.

»FN:s personal i Rwanda varnade sina chefer i New York för att ett folk-mord skulle kunna hända. De bad att fler fredsbevarande soldater skulle skickas till Rwanda, men FN valde att inte göra det. Jag tycker att FN och övriga världen har ett stort ansvar för att så många människor blev dödade i Rwanda. Världen tittade på och svek oss.«

I dag försöker man skipa rättvisa i Rwanda. För att ha någon möjlighet att ställa den stora mängden misstänkta förövare från folk-mordet, 700 000 personer, inför rätta används de traditionella folkdomstolarna Gacaca.

Naphtal Ahishakiyes berättelse har använts i *Levande rättigheter*, ett skolmaterial om mänskliga rättigheter. Händelserna i Rwanda och folk-mord i andra länder och regioner har också tagits upp i ett stort antal andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **LÄRARMATERIAL** *Om folk-mord* är ett orienterande material om de historiska kopplingarna, det juridiska maskineriet och de konkreta exempel som förklarar begreppet folk-mord (2008–). **KONFERENS** *Folk-mordet och övergreppen i Turkiet 1915* arrangerades 90 år efter övergreppen och folk-mordet på framför allt armenier, assyrier, syrianer och kaldéer i det Ottomanska riket (2005). **SEMINARIUM/FILMVISNING** *Folk-mordet i Rwanda*. Filmvisningar och ett seminarium om folk-mordet i Rwanda anordnades på temat *Rwanda berättar*, om skeenden under ett folk-mord, försoning och det tunga arbetet med att återuppbygga en nation (2005). **UTSTÄLLNING** *I Gränser* undersöktes hur vi sorterar in varandra i bättre och sämre människor. Med hjälp av bilder och berättelser diskuterades hur vi kan närma oss en förståelse av hur människor, både historiskt och i samtiden, dragit olika gränser som fått oanade konsekvenser (2003/05).

12:00–14:00

1945-01-27. AUSCHWITZ, POLEN.

Primo Levi, en av få överlevande i förintelselägret Auschwitz, ser fyra unga soldater till häst komma ridande genom snön, mot taggtrådsstängslet runt det nästan övergivna förintelselägret vid middagstid. Soldaterna ropar ingen hälsning, de ler inte utan verkar snarast förstummade och förlägna av det de ser framför sig. En vecka tidigare har lägrets ledning fått veta att den sovjetiska armén närmar sig och att fångarna måste evakueras. De sjukaste och svagaste lämnas kvar för att dö medan omkring 56 000 fångar tvingas ut på dödsmarscher, på väg mot den del av Tyskland som fortfarande kontrolleras av nazisterna. Liknande dödsmarscher pågår samtidigt från andra läger. De som snubblar eller inte kan hålla takten skjuts direkt. Många dör också av hunger och köld.

Levi är 24 år när Auschwitz befrias av Röda armén. Då har en miljon människor hunnit dö i lägret. Levi och 800 medfångar hade lämnats kvar i Buno-Monowitz-lägrets sjukförläggning. Ungefär 500 dog innan de sovjetiska soldaterna kom. Ytterligare 200 dog under dagarna efter befrielsen.

Senare skriver Levi om sina upplevelser i boken *Är detta en människa?*. Efter befrielsen tillbringar han ytterligare tio månader i kaotiska uppsamlingsläger och på färd genom städer och byar i ett sönderslaget Europa, innan han når hemlandet Italien. Så här har han förklarat varför han berättade, trots att han helst vill glömma: »Det är varken lätt eller behagligt att gräva i denna avgrund av ondska ... Man är frestad att vända sig bort med en grimas och vägra att se och höra: det är en frestelse som man måste motstå.«

Primo Levi citeras i skriften *...om detta må ni berätta...*, av Paul A. Levine och Stéphane Bruchfeld, som sprids för att ge information och skapa diskussion om medmänsklighet, demokrati och alla människors lika värde. Förintelsen har också speglats i en mängd andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **UTSTÄLLNING** *Fransson skottar snö* består av dokumentära texter, bilder och installationer om Sverige och Förintelsen och är tänkt som ett debattinlägg som komplicerar bilden av Sverige som en neutral ö i krigets Europa (2006–). **MINNESDAG** *Förintelsens minnesdag – 27 januari*, samma datum som befrielsen av Auschwitz 1945, är en årlig manifestation till minne av Förintelsens offer och mot intolerans, främlingsfientlighet, rasism och antisemitism (1999–). **FORSKNINGSSEMINARIUM** *Förintelsen – en historia utan slut* redovisade aktuell forskning och kretsade kring en svensk epok som fortsätter att vara ett olöst moraliskt trauma (2007). **SAMTAL** *Hur kan vi motverka att historien upprepar sig?* Emerich Roth som upplevt nazismens fasor gav råd utifrån 30 års erfarenhet av arbete med ungdomar i Sverige (2008).

14:00–16:00

1930-05-16. STOCKHOLM, SVERIGE.

Stockholmsutställningen arrangeras av Svenska Slöjdför-
eningen för att visa upp svensk arkitektur, form och konst-
hantverk med modern, funktionell design. I paviljongen Svea
Rike deltar *Statens institut för rasbiologi* med bilder av olika
nordiska rastyper, från bondflickor till »finnar«. Sverige är då
sedan 1920-talet drivande i den så kallade rasbiologiska
forskningen. Det rasbiologiska institutet öppnade på nyåret
1922, efter ett enhälligt beslut i Sveriges riksdag den 13
maj 1921. Det var då det första i sitt slag i världen, initierat
av en grupp namnkunniga vetenskapsmän.

Till Stockholmsutställningen har institutet valt fyra
motton, däribland chefen Herman Lundborgs egna ord: »Ett
folkmaterial av god ras är ett lands största rikedom«. Foton
på okända och kända personer visar den nordiska rastypen
som enligt Lundborg är ljusögd, lång och blond med lång-
smalt huvud. Här finns även bilder av andra rastyper som
valloner och »lappar«. Många bilder av och uppgifter om

samiska barn och vuxna har Lundborg själv samlat in under
sina resor i Norrbotten. Under många år tillbringar han en
stor del av somrarna i Lappland för att undersöka samerna
och utreda vad han anser är negativa effekter av rasbland-
ning. Samernas skullar och näsor mäts och kort fylls i med
uppgifter om personlig begåvning, »lyten«, hälsotillstånd,
karaktär, social duglighet och yrke.

I sin skrift *Svenska folktyper* från 1919 – alltså två år
innan institutet bildas – slår Lundborg fast rasbiologiska
forskningsinstituts betydelse och spår att »Den tid torde
snart vara kommen, då varje kulturstat inser nödvändig-
heten av att upprätta dylika till gagn och skydd för det egna
folket«.

Institutet existerar till namnet fram till 1958, men den ras-
biologiska forskningen upphör 1935, då Herman Lundborg
går i pension.

Rasbiologiska institutet beskrivs bland annat i *Allt som kan mätas är inte vetenskap*, en skrift om de politiska och idéhistoriska perspektiv som låg till grund för rasbiologins ställning och utveckling i Sverige under 1800- och 1900-talen. Rasbiologi har också tagits upp i en mängd andra projekt och aktiviteter. Några exempel: **TEATER** *Utrota varandra jävel*, en föreställning av Stockholms stadsteater, engagerade barn och ungdomar i diskussioner om och kring rasbiologi och rashygien (2007). **FORSKNINGSINVENTERING** *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter* skrevs inom ramen för vårt regeringsuppdrag om den svenska rasbiologin och tecknar de övergripande linjerna i forskningsläget (2006). **SEMINARIUM** *Steriliserad, kastrerad, lobotomerad* om normalitet och avvikelser i folkhemmet arrangerades i samband med EuroPride och gav ett historiskt och samtida hbt-perspektiv på bland annat rashygien och tvångsterilisering i Sverige (2008). **LÄRARSEMINARIUM** *Sveriges rasistiska förflutna – om svensk rasbiologi och rashygien*, handlade om det svenska samhälle som utvecklade ett rasbiologiskt tänkande och en vetenskapligt accepterad forskning (2007).

Lapska i Jukkasjärvi av ganska ren typ.

Foto. H. Lundborg, Uppsala.

Densamma.

Foto. H. Lundborg, Uppsala.

Tornelapska, blandtyp.

Foto. H. Lundborg, Uppsala.

Intelligent lappflicka i Jukkasjärvi.

Foto. H. Lundborg, Uppsala.

16:00–18:00

2008-07-31. HAAG, NEDERLÄNDERNA.

Den före detta bosnienserbiske ledaren Radovan Karadzic framträder för första gången inför domarna vid internationella krigsförbrytartribunalen för det forna Jugoslavien, ICTY, i Haag. Åtalet omfattar sammanlagt elva punkter och täcker in folkmord, brott mot mänskligheten samt krigsförbrytelser. Karadzic anklagas för bland annat den 43 månader långa belägringen av Sarajevo, som krävde 10 000 människoliv, samt för att ha gett order om massakern på upp till 8 000 muslimska pojkar och män i staden Srebrenica 1995.

Ett år efter massakern gick Karadzic under jorden. När han greps 2008 gick han under antaget namn och hade låtit hår och skägg växa sig långt. Inför FN-tribunalen är han nyrakad och kortklippt och säger att han tänker sköta sitt eget försvar.

För Armin Nuhanovic, överlevande från Srebrenica, innebär rättegången en chans till rättvisa. Nuhanovic var

17 år när han flydde över bergen under beskjutning av serbisk militär. I dag bor han i Malmö och säger: »Jag försöker leva här och nu, men så fort man kommer ner dit igen så kommer allt tillbaka ... Det finns fortfarande en massa krigsförbrytare som går fria ... De som har gjort dessa hemskheter ska sättas i fängelse.«

Krigsribunalen ICTY inrättades av FN:s säkerhetsråd 1993, för att ställa misstänkta krigsförbrytare från det forna Jugoslavien inför rätta. Fem år senare enades FN:s generalförsamling om att inrätta ICC, International Criminal Court. Hittills har sammanlagt 106 nationer valt att acceptera domstolens stadgar och har därmed gett ICC rätten att ställa deras invånare inför rätta för krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och folkmord. Men domstolens handlingskraft försvagas av att flera viktiga stater ännu inte har bestämt sig för att delta i arbetet.

Armin Nuhanovic berättade om sin flykt från Srebrenica i utställningen *Om folkmord* som visades första gången på Förintelsens minnesdag den 27 januari, till 60-årsminnet av folkmordskonventionen. Fördomar och intolerans har också tagits upp i många andra projekt och aktiviteter. Några exempel: **SAMTAL** *Hur intoleranta är Sveriges ungdomar?* Om hur intolerans, inklusive antisemitism, homofobi och islamofobi, ser ut i skolorna och hur man kan arbeta mot det i klassrummet (2004). **FILMPROJEKT** *Vadå tolerans?* Totalt medverkade 1 000 ungdomar i åldern 13–19 år på 22 orter runt om i landet i ett filmprojekt där man producerade cirka 200 personliga filmer berättelser på temat tolerans (2005/06). **SKRIFT** *Med folkmord i fokus – Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen* tar upp händelser, dimensioner och verktningsprocesser baserat på forskning från det sexåriga projektet *Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen* vid Lunds universitet (2008). **LÄRARSEMINARIUM** *Vit makt – gamla fördomar i nya former*, om hat mot homosexuella, judar och muslimer samt om idéhistoriska och psykologiska mekanismer bakom rasism och diskriminering. Syftet var att ge lärare kunskaper och stöd för att leda samtal som motverkar fördomar och rasism (2005).

18:00–20:00

1939-02-17. UPPSALA, SVERIGE.

En februarikväll bjuder studentkåren vid Uppsala universitet in studenter och universitetsledning till ett möte i Bollhuset, studenternas tennispaviljong. Från början samlas 1 500 personer, en dryg tredjedel av stadens studenter. Under vintern har flyktingdebattens vågor gått höga i Sverige. Nu är oron stor efter rykten om att ett tiotal judiska läkare som sparkats från sina arbeten i Tyskland efter Kristallnatten, ska få komma till Sverige. På det som senare kommer att bli känt som *Bollhusmötet* ska man »diskutera och taga ställning till statsmakternas eventuella beviljande av inrese-, uppehålls- och arbetstillstånd i riket för viss utländsk, framför allt intellektuell arbetskraft«. De av studenterna som vill stoppa all invandring menar bland annat att myndigheterna inte kan importera »främmande intellektuell arbetskraft« eftersom det kommer att innebära att »välmeriterade

svenska män och kvinnor« förlorar »sina möjligheter att ställa sina kunskaper till fosterlandets tjänst«. Ytterligare ett argument är att fler judar i Sverige skulle leda till ökad antisemitism. En av deltagarna, Igor Homstedt, menar att Sveriges eventuella flyktingmottagande ändå bara kommer att bli som att »ösa en skopa ur ett hav av lidande« och att den största faran är hur detta skulle påverka folkopinionen. Han säger att »som bacillbärare skulle dessa flyktingar föra antisemitismen med sig.«

Omröstningen hålls halvt på natten, då drygt 600 studenter för länge sedan tröttnat och gått därifrån. Med 548 röster mot 349 antas en resolution som uppmanar myndigheterna att inte släppa in flyktingar som kommer att förstöra svenska studenters ljusnande framtid.

Bollhusmötet återskapades 2006 i en dramatisk rekonstruktion på den autentiska platsen i Uppsala, ett exempel på hur vi har använt olika och annorlunda uttryck för att skapa känslomässig förståelse för svåra frågor. Några exempel: **UPPLEVELSE** *Jury* var en annorlunda workshop för ungdomar på festivaler för att öka medvetenheten om hur vi bedömer och kategoriserar våra medmänniskor (2004). *Teletyckaren*, en interaktiv telefonsvarare, ställde en rad utmanande frågor som exempelvis »Tror du världen skulle bli bättre om alla tyckte som du?« Ett tillfälle att rota i sina egna värderingar (2004).

TEATER/KONSTINSTALLATION *Krig – våldtäkt som vapen*, tog upp sexuella övergrepp mot kvinnor och barn i krig. Installationen bestod av gatuskyltar med citat ur pjäsen *Krig* av Lars Norén (2004). **LJUSINSTALLATION** *Jag öppnar dörren till det mörka rummet*, en suggestiv ljusinstallation i ett bergum på Skeppsholmen i Stockholm. Programkvällar med Ann Sofie von Otter och Fläskkvartetten (2006).

20:00–22:00

1948-12-10. PARIS, FRANKRIKE.

På kvällen den 10 december talar Eleanor Roosevelt i FN:s generalförsamling inför den historiska omröstningen om den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. I två år har hon varit ordförande i den arbetsgrupp som direkt efter andra världskrigets slut fick uppdraget att ta fram en lista över grundläggande mänskliga rättigheter. Roosevelt har drivit sina medarbetare hårt och arbetsdagarna har ofta varit 14–16 timmar, vilket fått en delegat från Panama att påminna henne om att även FN-delegater har mänskliga rättigheter.

Arbetet har inneburit långa diskussioner och 400 omröstningar om detaljerna i det kortfattade dokumentet. Det inleds med en text om att alla har lika värde och rättigheter

och att ingen får diskrimineras, bli annorlunda eller orättvist behandlad på grund av etniskt ursprung, kön, språk, religion, politisk uppfattning eller samhällsklass. Eleanor Roosevelt talar nu inför omröstningen om att man står på tröskeln till en stor händelse, för FN såväl som för mänskligheten. »Denna universella deklaration om mänskliga rättigheter kan mycket väl bli en internationell Magna Carta för alla människor överallt ... låt oss, som medlemmar av Förenta Nationerna, medvetna om våra egna fel och brister, göra en gemensam ansträngning att leva upp till dess högt ställda krav.

Mitt i natten hålls slutligen omröstningen och 50 av de 58 medlemsstaterna säger ja. Åtta avstår från att rösta.

Arbetet med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna lyfts fram i fickfoldern *11 saker alla bör veta om mänskliga rättigheter*, som ger baskunskaper och ett historiskt perspektiv. Mänskliga rättigheter har också tagits upp i ett flertal andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **SKOLMATERIAL** *Levande rättigheter – i går, i dag, i morgon* tar sin utgångspunkt i historiska händelser för att visa hur FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna har inneburit möjlighet att kräva respekt för sina rättigheter. **KARTLÄGGNING** *MR-kartläggningen* av befintligt utbildningsmaterial om mänskliga rättigheter gjordes för ge skolan bättre möjligheter att undervisa om mänskliga rättigheter (2005/06). **UTSTÄLLNING** *Anne Frank & Jag*, en interaktiv utställning om frihet och demokrati och om vad som händer när mänskliga rättigheter ställs mot varandra (2007/08). **PRIS** *Per Anger-priset*, ett årligt pris uppkallat efter den svenske legationssekreteraren i Budapest som initierade arbetet att rädda människor i nazistockuperade Ungern. Delas ut till någon i världen som gjort stora humanistiska och demokratiframjande insatser (2004–).

22:00–24:00

2003-04-27. MALMÖ, SVERIGE.

En taxichaufför slår larm om att det brinner i moskén och närliggande byggnader i stadsdelen Rosengård. Här finns såväl skola som samlings- och bönelokal och elden sprider sig snabbt. När brandkåren kommer har ett stort antal människor samlats och stämningen är upprörd. Moskén och minareterna kan räddas men blir svårt rökskadade. Lokalerna som hyst skola, förskola och administration är totalförstörda.

Under hela nästa dag samlas hundratals människor runt den brandhärjade moskén. Många är övertygade om att rasister har tänt på. Enligt polisen är branden anlagd, någon har hållt ut bensen i entréhallen.

Hot har förekommit under hela moskéns nästan tjugoåriga historia. Fönster har krossats, väggarna har klottrats

fulla av skällsord och vid ett tillfälle släpptes grisar in på moskéområdet. Tio år tidigare, i augusti 1993, förstördes en annan svensk moské, i Trollhättan, i en anlagd brand. Tre unga män greps så småningom och fälldes för dådet, som ansågs ha främlingsfientliga motiv. Men i polisutredningen om branden 2003 hittar man ingen misstänkt och efter ett drygt år läggs den på is. De upprörda känslorna efter branden leder till olika initiativ för att överbygga motsättningar och motverka misstänksamheten mot myndighetsföreträdare som brandkår och polis. År 2005 brinner moskén i Rosengård igen sedan någon har kastat in sten och flera brandbomber genom ett fönster. Polisen får in tips om ett mopedgång som har synts nära moskén, men inte heller den här gången hittar man några gärningsmän.

Islamofobi har bland annat beskrivits i ett lättläst material om intolerans. Islamofobi har också tagits upp i flera andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **RAPPORT** *Intoleransrapporten* i samarbete med Brottsförebyggande rådet, studerade antisemitism, islamofobi, homofobi och generell intolerans bland skolungdomar (2004). *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*, tar upp ungas attityder gentemot muslimer och muslimska ungdomars utsatthet för kränkningar. Begreppet diskuteras utifrån sina rötter, olika definitioner och användningar (2006). **LÄRARSEMINARIUM** *Om antisemitism och islamofobi* belyser antisemitiska och islamofoba föreställningar för att ge lärare kunskap om och verktyg för hur man kan motverka intolerans och stärka respekten för alla människors lika värde. **UTSTÄLLNING** *Fördomsturnén*, med musik, kläder och film, utformades av ungdomar från hela Sverige i samarbete med konstnärer utifrån *Intoleransrapporten* (2005/06).

24:00–02:00

1995-06-07. NYA ALLÉN, GÖTEBORG.

Två unga nynazister, 17 och 24 år, rör sig i området runt en offentlig toalett i centrala Göteborg, känd som mötesplats för homosexuella män. Den 24-åringe mannen har just avtjänat ett sexårigt fängelsestraff för mordet på en homosexuell man i Göteborg 1990. Under den rättegången berättade han öppet om sitt hat mot homosexuella och hyllades senare för mordet i en nynazistisk tidning. I hans bekantskapskrets finns en av de unga nynazister som senare deltar i mordet på den 14-åringe John Hron vid Ingetorpssjön.

Plötsligt kommer en äldre man gående genom parken, det är den 60-åringe konstnären Per Skogsberg. När 24-åringen börjar skrika »jävla bögvävel« försöker Skogs-

berg fly men hinner inte långt förrän han attackeras och sparkas till marken. Sedan sparkar och hoppar båda eller den ena av ynglingarna på sitt offer i flera minuter. Enligt 17-åringen, som vittnar mot sin äldre kamrat i rättegången, hoppar denne minst tio gånger på Skogsbergs huvud innan de lämnar platsen. Skogsberg återfår aldrig medvetandet och dör efter två veckor på intensivvårdsavdelning.

Efter nästan två år grips de båda unga männen. I förhör skyller de brottet på varandra. Rätten väljer att tro på den yngre mannens version och enbart hans äldre kamrat döms för mord. Han bedöms lida av en allvarlig psykisk störning och överlämnas till rättspsykiatrisk vård. Den yngre mannen döms till dagsböter för skyddande av brottsling.

Hatbrott mot homosexuella har bland annat tagits upp i rapporten *En studie av homofoba hatbrott i Sverige* som beskriver hatbrottsanmälningars väg från brott till dom (2006). Homofobi och HBT-frågor har också belysts i en mängd andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **BOK** *Kärlekens pris – En antologi om homofobi och heteronormativitet* innehåller texter om hur homosexuella kvinnor och män försökte överleva nazismen och hur människor än i dag utsätts för brott på grund av sin sexuella läggning eller sin könsidentitet (2005–). **METODMATERIAL** *Bryt!* Konkreta övningar och diskussionsunderlag med fokus på normer kring kön, sexualitet och etnicitet (2006–). **UPPLEVELSE** *Queercab*. Taxibilen Queercab har erbjudit ungdomar gratis skjuts på festivaler runt om i Sverige, på villkor att de tar del av en minilektion om homofobi och normer i baksätet (2004/05). **LÄRARSEMINARIUM** *Hatad och hotad för den man är*. Om hur vi kan förstå och motverka ökningen av hatbrott mot bland annat homosexuella (2007).

02:00–04:00

1938-11-10. BERLIN, TYSKLAND.

Natten till den 10 november väcks Hans Heyneman, 21, av att bilar kör in på gården på den skola där han bor. Han ser män i bruna skjortor hoppa ur bilarna. De tar sig in i husen, sliter upp folk ur sängarna och släpar ut dem. En del skjuts direkt, andra förs bort.

När nazisterna gett sig i väg kör Hans Heyneman in till ett kaotiskt Berlin, där gatorna är täckta av krossat glas och porslin. Överallt ser han människor misshandlas och dödas, judiska böcker bränns på bål och judiska affärer plundras och förstörs.

Heyneman tar hissen upp i ett hyreshus där en judisk organisation har sitt kontor. Han vill berätta vad som hänt på skolan, men plötsligt hör han en kvinna skrika: »Gestapo är på väg.« Heyneman, som är nyutexaminerad trädgårdstekniker, har på sig sin gröna trädgårdsmästaruniform. När

Gestapos män anländer i halvmörkret sträcker han upp sig i givakt. »De såg aldrig att jag inte hade något nazikors på uniformen«, minns han senare. »Jag klarade mig.«

Natten mellan den 9 och 10 november 1938 kommer senare att kallas Kristallnatten, för det klingar som av kristall när skyltfönster till judiska butiker krossas av gatstenar. Tusentals affärer förstörs och över hela Tyskland och Österrike sätts synagogor i brand. Efter Kristallnatten deporteras tiotusentals judar till olika uppsamlings- och koncentrationsläger. Snart grips även tusentals tyska och österrikiska romer. Hans Heyneman förs till lägret Oranienburg men våren 1939 släpps han av misstag och lyckas fly till Sverige. Hans mamma och många andra släktingar dör i lägren under de följande åren.

Hans Heyneman vittnade om sina upplevelser i Nazityskland på ett seminarium den 9 november 2004, till minne av Kristallnatten. Antisemitism i historien och samtiden har också tagits upp i ett stort antal andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **RAPPORT** *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*. Om antisemitiska fördomar och förhållningssätt bland svenskar mellan 16 och 75 år (2005). **SAMTAL** *Vår barndom under Förintelsen*. Dina och Jovan Rajs berättade om hur de som barn överlevde Förintelsen, då sannolikheten för att ett judiskt barn skulle överleva var en på 17 (2008). **PROJEKT** *Berätta för framtiden*. Representanter från Föreningen Förintelsens överlevande talade om hur kommande generationer ska kunna fortsätta berätta deras livshistorier (2007/08). **FILM** *Blågul nazism* skildrar den svenska nationalsocialismens utveckling från tidigt 1900-tal fram till i dag (2004–).

04:00–06:00

1990-06-26. SVERIGE.

När Jonna, 17 år, vaknar vet hon först inte var hon är. Den första tanken som slår henne är att hon är naken. Nästa tanke är att hon inte har kvar något pubeshår mellan benen. Sängen är grisig. Lakanen är nerspydda, det stinker, är blött och kladdigt. Hon ser blodfläckar och att hon har på sig ett par skinnstövlar, inte hennes egna. Någon måste ha satt på henne dem. Efter en stund kommer hennes kompis, Jenny, som bor i huset. Jenny skriker. »Vad har hänt?« Jonna har ingen aning, hon minns ingenting.

Efter ett halvår polisanmäler Jonna våldtäkten. Killarna som var med på festen hörs av polisen. Men bara några dagar efter de första förhören dör en av dem, Patrik, i en bilolycka. Polisen anholder då hans två barndomskamrater, Krille och Tommy, för medhjälp till grov våldtäkt. De får tillbringa en natt på polisstationen och morgonen därpå börjar båda två berätta.

Krille och Tommy säger att Jonna förlorade medvetandet efter att ha druckit drogen GHB. Deras kompisar, Emil och Kalle, bar in henne i sovrummet och klädde av henne. I början stod Krille, Tommy och Patrik i dörröppningen och såg på när vännerna rakade Jonnas kön och »lekte porrfilm«. Efter ett tag blev Emil och Kalle våldsamma. De började spotta på Jonna, kalla henne hora och dunka hennes huvud i väggen när hon visade livstecken. Emil gick på kryckor och en av kryckorna tryckte han och Kalle in i Jonna och körde fram och tillbaka. Då gick Krille, Tommy och Patrik därifrån. Senare på natten kom Emil ut i köket och höll upp kryckan mot taket i en segergest. Foten på kryckan var blodig. De andra tre tittade bort, ner i köksbordet. Tysta.

Jonna hinner fylla 18 år och gå igenom två rättegångar innan Emil och Kalle döms till fängelse.

Berättelsen om Jonna har använts i det pedagogiska materialet till temat *Spelar roll*, om åskådarrollen då och nu. Åskådarrollen har också tagits upp i flera andra samarbetsprojekt och aktiviteter. Några exempel: **UTSTÄLLNING** *Spelar roll – en utställning om åskådarrollen*. Om åskådarna som ser men ofta inget säger eller gör. Om de agerat annorlunda, vad hade hänt då? (2007–). **KONFERENS** *Research conference on the bystander*. En tvärvetenskaplig konferens i Uppsala om olika infallsvinklar på åskådartemat från internationella och svenska forskare (2008). **MATERIAL OCH FORTBILDNING** om åskådarrollen *Spelar roll*, innehåller elevaktiva övningar, bilder, texter och fakta för lärare och elever för skolår 6–9 (2007–). **PEDAGOGLEDD WORKSHOP** för skolklasser i utställningen *Spelar roll* där eleverna ges möjlighet att reflektera kring åskådarrollen (2007–).

Tack för gott samarbete

Sedan starten 2003 har vi samverkat med institutioner och organisationer, myndigheter och individer, i hela Sverige och internationellt. Vi har försökt att samla så många som möjligt här...

ABF	Drömmarnas Hus	Historiska institutionen vid Lunds universitet
Alafors kommun	Dunkers kulturhus	Historiska institutionen vid Stockholms universitet
Amnesty International	È Romani Glinda	Historiska institutionen vid Uppsala universitet
Anne Frank Haus	Ekelunds förlag	HomO
Antirasistiska filmdagar	Emerichfonden	Hovåsskolan
Arbetets museum	Emmaboda/Nybro kommun	Hudiksvalls kommun
Armeniska Riksförbundet	Eskilstuna museer	Human Rights organisation Memorial in Moscow
Association of Holocaust organizations	Estlands ambassad	Hälsinglands Museum
Assyriska Riksförbundet	Estlands utrikesministerium	Höganäs kommun
Auschwitz-Birkenau museet	Estniska institutet i Sverige	Höglandsskolan
Berghs School of Communication	Estniska historielärföreningen	Högskolan Gotland
BildMuseet Umeå	Etniska relationer Malmö stad	Högskolan i Dalarna
Blekinge museum	Etnografiska museet	Institut Français
Bohusläns museum	Expo	Internationale Jugendbegegnungsstaette Ravensbruek
Bokförlaget Atlas	Film i Värmland	Internationell Migration och Etniska Relationer, Malmö högskola
Bokförlaget Daidalos	Film i Örebro	Internationella dokumentärfilmsfestivalen
Bokförlaget Symposium	Film i Öst	Intresseföreningen Bergslaget
Bollnäs kommun	Film Stockholm	Israels ambassad
Borlänge bibliotek	FilmCentrum	Jaan Tönnistoninstitutet
Breviksskolan	Filmpool Jämtland	Jamtli
Brottsförebyggande rådet	Folkungaskolan	Journalisthögskolan Göteborg
Centre voor Holocaust en Genocidestudies, Netherlands	Friends	Journalisthögskolan Sundsvall
Centret för judiska studier vid Riga universitet	Fryshuset	Judiska museet
Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet	Frödingskolan	Jönköpings kommun
Cinema Africa	Frödingsskolan	Karlstad kommun
Culture Clinic	Funktionshindrade homo- och bisexuella samt transpersoner (FHOBIT)	Karlstads universitet
CuLTUREN Västerås	Försvårshögskolan	Konstfack
Danshögskolan	Gleerups utbildning	Konstnärsgruppen Raketa
Dansk Institute for International Studier	Goethe Institutet	Kulturen i Lund
Delegationen för romska frågor	Gränslösa festival	
Diakonia	Göteborgs kommun	
Documentation Center of Cambodia	Göteborgs stadsmuseum	
Dramatiska institutet	Göteborgs stadsteater	
	Göteborgs universitet	
	Helsingborgs stad	

Kulturföreningen BwanaClub	Padeia	Svenska ambassaden i Moskva
Kulturhuset Stockholm	Pannhuset	Svenska barnboksinstitutet
Kulturskolan Stockholm	Pedagogiska universitetet i Vologda	Svenska Filminstitutet
Landsarkivet i Visby	Perm 36	Svenska FN-förbundet
Lava	Polens ambassad i Stockholm	Svenska Helsingforskommittén
Lettiska centralrådet	Polishögskolan	Svenska kommittén för Vietnam, Laos och Kambodja
Lettiska historieläroforeningen	Polska kulturinstitutet	Svenska kommittén mot antisemitism
Levande historia Göteborg	proAros Ung Kultur	Svenska kommittén mot islamofobi
Lunarstorm	Programmet för studier om Förintelsen och folk mord vid Uppsala universitet	Svenska kyrkan
Lunds universitet	PUNKTmedis	Svenska kyrkan/Kultur S:t Jakob
Lysingskolan	Re:orient	Svenska-Litauiska föreningen
Läkare utan gränser	Regionmuseet Kristianstad	Svensk-Polska Föreningen i Stockholm
Länsbiblioteket Gotland	Regnbågsfestivalen	Sveriges Kommuner och Landsting
Länsmuseet Halmstad	Reportrar utan gränser	Syrianska riksförbundet
Länsmuseet på Gotland	Respekt i Göteborg	Söderby Friskola
Länsmuseet Västernorrland	RFSL Stockholm	Söderhamns kommun
Länsstyrelsen Uppsala	RFSL Ungdom	Södertörns högskola
Länsstyrelsen Jönköping	RFSU Stockholm	Sörmlands museum
Länsstyrelsen Västernorrland	Riksförbundet för sexuellt likaberättigande	Teater Albatross
Länsstyrelsen Västra Götaland	Riksutställningar	The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSSE)
Länsstyrelsen Östergötland	Romani Studies Institute	Tjeckiska centret
Länstyrelsen Dalarna	Romskt kulturcentrum	Tranan förlag
Länstyrelsen Gävleborg	Ryska Helsingforskommittén	Tungelsta skola
Länstyrelsen Stockholms län	Ryska Holocauststiftelsen	Ukraina Memorial de la Shoah
Länstyrelsen Värmland	Ryska toleransinstitutet	Ukrainas ambassad
Länstyrelsen Västmanland	Råsunda skola	Ukrainska föreningen
Läraryrket	Rädda barnen	Ukrainska kommittén
Läraryrket Uppsala	Röda Korset	Umeå universitet
Läraryrket Stockholm	Sacharovcentret	Ung 08
Lärarnas Riksförbund	Saftsalonger	Upplandsmuseet
Läsrörelsen/Lär för livet	Sensus	Uppsala kommun
Malmö högskola	Senter for studiet av Holocaust og Livssynsminoriter	Uppsala universitet
Malmö Museer	Sida/Zenit	URIX
Malmö stad	Sida/östersjöenheten	Utbildningsradion
Malmö stadsbibliotek	Sjöbo kommun	Vetenskapsrådet
Memorial de la Shoah, Paris	Slovaekiens ambassad	Wämöskolan
Mittuniversitetet	Sonet Film	Vänföreningen för de polska judarnas historia
Moderna Museet	Statens museer för världskultur	Värgårdsskolan
Mälardalens högskola	Stockholm Pride	Världskulturmuseum
Mälardalens kvinnolobby	Stockholms stadsbibliotek	Västbergaskolan
Nordiska Afrika institutet	Stockholms stadsmuseum	Västerås stad
Norrköpings stadsmuseum	Stockholms universitet	Yad Vashem – The Holocaust Martyrs'and Heroes' Remembrance Authority
Nyckelskolan	Strömstads museum	Zizelfestivalen
Ockupationsmuseet i Lettland	Studieförbundet Vuxenskolan	Örebro kommun
Odlarskolan	Studio 24	
Ovanåkers kommun	Swenaz forskningsprojekt	
Oxelösunds kommun		

Kort historik

1997 presenterar Centrum för invandringsforskning vid Stockholms universitet och Brottsförebyggande rådet en rapport om ungdomar och rasistiskt, och politiskt våld och hot. I undersökningen frågas bland annat hur säkra de tillfrågade är på att Förintelsen ägt rum. 4,8 procent svarar att de inte alls är säkra, 3,3 procent »lite osäkra«, 14,3 procent »ganska säkra«, 66 procent »helt säkra« och 11,6 procent »vet ej«.

Siffrorna väcker stor uppmärksamhet och oro. Dåvarande statsminister Göran Persson tar initiativ till att sprida information om vad som hände under andra världskriget och Förintelsen. Utgångspunkten är att alla vuxna har ett ansvar för att föra minnet av Förintelsen vidare som en startpunkt för diskussioner med unga om demokratiska värderingar och tolerans.

1998 publiceras skriften »...om detta må ni berätta...«, av Stéphane Bruchfeld och Paul A. Levine, och erbjuds gratis till landets hushåll med ungdomar i skolåldern. Under de tre

första veckorna beställs omkring 300 000 skrifter. Senare distribueras boken i långt över en miljon exemplar och översätts till åtta språk. En mängd andra aktiviteter följer, bland annat riktade till skolan. Målet är att motverka intolerans, rasism, antisemitism, antiziganism, främlingsfientlighet och antidemokratiska krafter.

2000 tillsätter regeringen en kommitté för att utreda hur informationsverksamheten om Förintelsen kan permanentas.

2001 föreslår utredningen att Forum för levande historia inrättas som en myndighet med det övergripande målet att stärka viljan hos var och en att aktivt verka för alla människors lika värde samt behandla frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Riksdagen beslutar i december med bred enighet över partigränserna att en myndighet ska inrättas.

2003 i juni bildas Forum för levande historia.

TEXTKÄLLOR: **Sidan 6.** Citaten ur förhørsledarens rapport om förhöret med den högt uppsatte partimedlemmen Ke Kim Huot kommer från Documentation Center of Cambodias arkiv. **Sidan 8.** Informationen om polisaktionen mot romska läger den 10 december 1954 är hämtad ur Karl-Axel Janssons och Ingemar Schmidts text *Z-registren – en skamfläck för den svenska demokratin*, i antologin *Ett fördrivet folk* – om förtryck och diskriminering av romer/zigenare/resande. **Sidan 10.** Naphtal Ahishakiyes berättelse är hämtad från ett reportage av Andreas Lönn som publicerades 2006 i tidningen *Globen* och på worldschildrensprize.org. **Sidan 12.** Primo Levis upplevelser vid befrielsen av Auschwitz beskriver han själv i böckerna *Är detta en människa* och *Fristen*. **Sidan 14.** Rasbiologiska institutets historia beskrivs bland annat i Forum för levande historias skrift *Allt som kan mätas är inte vetenskap*, av docent Lennart Lundmark (2007), samt i *Statlig rasforskning: en historik över Rasbiologiska institutet* av Gunnar Broberg (Lunds universitet 1995). **Sidan 16.** Citaten ur den bosnienserbiske flyktingen Armin Nuhanovic intervju i Forum för levande historias utställning *Om folkmord*, som visades första gången 2008. **Sidan 18.** Uppgifterna om Bollhusmötet är hämtade ur Ola Larsmos bok *Djävulssonaten* (Bonnier 2007) **Sidan 20.** Information om hur det gick till när FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna kom till finns bland annat på FN:s sajt som uppmärksammar MR-förklaringens 60-årsjubileum: knowyourrights2008.org. **Sidan 26.** Hans Heyneman berättade om sina upplevelser i Nazityskland på ett seminarium till minne av Kristallnatten den 9 november 2004. **Sidan 28.** Berättelsen om tonårsflickan Jonna berättas i sin helhet i Katarina Wennstams bok *Flickan och Skulden: en bok om samhällets syn på våldtäkt*. (Albert Bonniers Förlag 2004).

BILDKÄLLOR: **Sidan 7.** Interiör från ett förhørsrum i tortyrcentret S-21, i dag ett museum som dokumenterar offrens lidande. Foto: Dung Vo Trung/ Corbis. **Sidan 9.** Registerutdrag ur Zigenarundersökningen 1962–1963. Den registrerade personen har nummer Z 371. Foto: Tommy Wiberg. **Sidan 11.** Flyktingar nära gränsen mellan Zaire och Rwanda. Christophe Calais/Corbis. **Sidan 13.** Auschwitz, Polen. Det före detta förintelslägret är täckt av snö. Foto: Dimitar Dilokoff/AFP/Scanpix. **Sidan 15.** Sida ur Herman Lundborgs bok *Svenska Folktyper* från 1919. **Sidan 17.** Den före detta bosnienserbiske ledare Radovan Karadzic står inför rätta i krigsförbrytartribunalen ICTY i Haag den 31 juli 2008. Foto: Foto Jerry Lampen/ANP/Scanpix. **Sidan 19.** Bild från en av de många demonstrationer mot judisk invandring som hölls i Sverige under 1939. Denna »protest mot judeimporten« hölls på Östermalmsgård i Stockholm. Foto: Den svenska folksocialisten nr 11, 1939. **Sidan 21.** Eleanor Roosevelt talar till generalförsamlingen innan den antar FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna i december 1948. Foto: Baldwin H. Ward & Kathryn C. Ward/Corbis. **Sidan 23:** Moskébranden i Malmö 2003. Foto: Patrick Persson/Scanpix. **Sidan 25:** Parken vid Nya Allén i centrala Göteborg där Per Skogsberg hittades död sommaren 1995. Foto: Kamerareportage. **Sidan 27.** SA-män tömmer ut en bensindunk i en synagoga i samband med Kristallnatten 1938. Foto: Roman Visniac. **Sidan 29.** Upplyst stuga i nattmörker. OBS att bilden inte föreställer den faktiska stugan där våldtäkten på Jonna skedde. Foto: Lars Thulin.

Varje dygn är fyllt av frusna ögonblick, små och stora händelser som kan vara uttryck för såväl intolerans och hat som medmänsklighet och öppenhet. I ett slag kan vår bild av verkligheten förändras och påverka hur vi ser på oss själva och andra. Historien är full av sådana ögonblick, händelser som förändrat tillvaron för några, ibland miljontals individer.

Forum för levande historia använder sådana ögonblick för att tala om det som är vårt fokus: Förintelsen, andra brott mot mänskligheten och intolerans. Det är ett sätt att upptäcka och reflektera över mönster och processer som ligger till grund för att vissa förlopp och mänskliga beteenden uppstår och upprepas.

Här har vi samlat några av de händelser som satt spår hos oss. Tolv ögonblick som spänner över ett dygn och 78 år. Vilka ögonblick minns du själv?